

کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و

پساساسانی

(گورنوشته، یادبودی)

جلد اول: متن

سیروس نصراله‌زاده

۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۸

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پساساسانی (گورنوشته، یادبودی)

جلد اول: متن

مؤلف: سیروس نصراله‌زاده
مدیر انتشارات: یدالله رفیعی
صفحه‌آرا: مهدی سلطانی
مسئول فنی: عرفان بهاردوست
ناظر چاپ: مجید اسماعیلی زارع
چاپ اول: ۱۳۹۸
شمارگان: ۵۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: نهضت پویا

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: نصراله‌زاده، سیروس، ۱۳۴۷ -

عنوان و نام پدیدآور: کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پساساسانی (گورنوشته، یادبودی) / سیروس نصراله‌زاده.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ج. ۲: مصور (بخشی رنگی): ۲۹×۲۲ س.م.

شابک: دوره ۱-998-964-426-978؛ ج. ۱-978-964-426-996-71؛ ج. ۲: 978-964-426-997-42

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۷) (فیبا).

یادداشت: واژه‌نامه. یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

مدرجات: ج. ۱. متن - ج. ۲. تصویرها.

موضوع: کتیبه‌های ساسانی

Inscriptions, Sassanid

موضوع: کتیبه‌های پهلوی

Inscriptions, Pahlavi

موضوع: گورنوشته‌ها - ایران

Epitaphs -- Iran

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

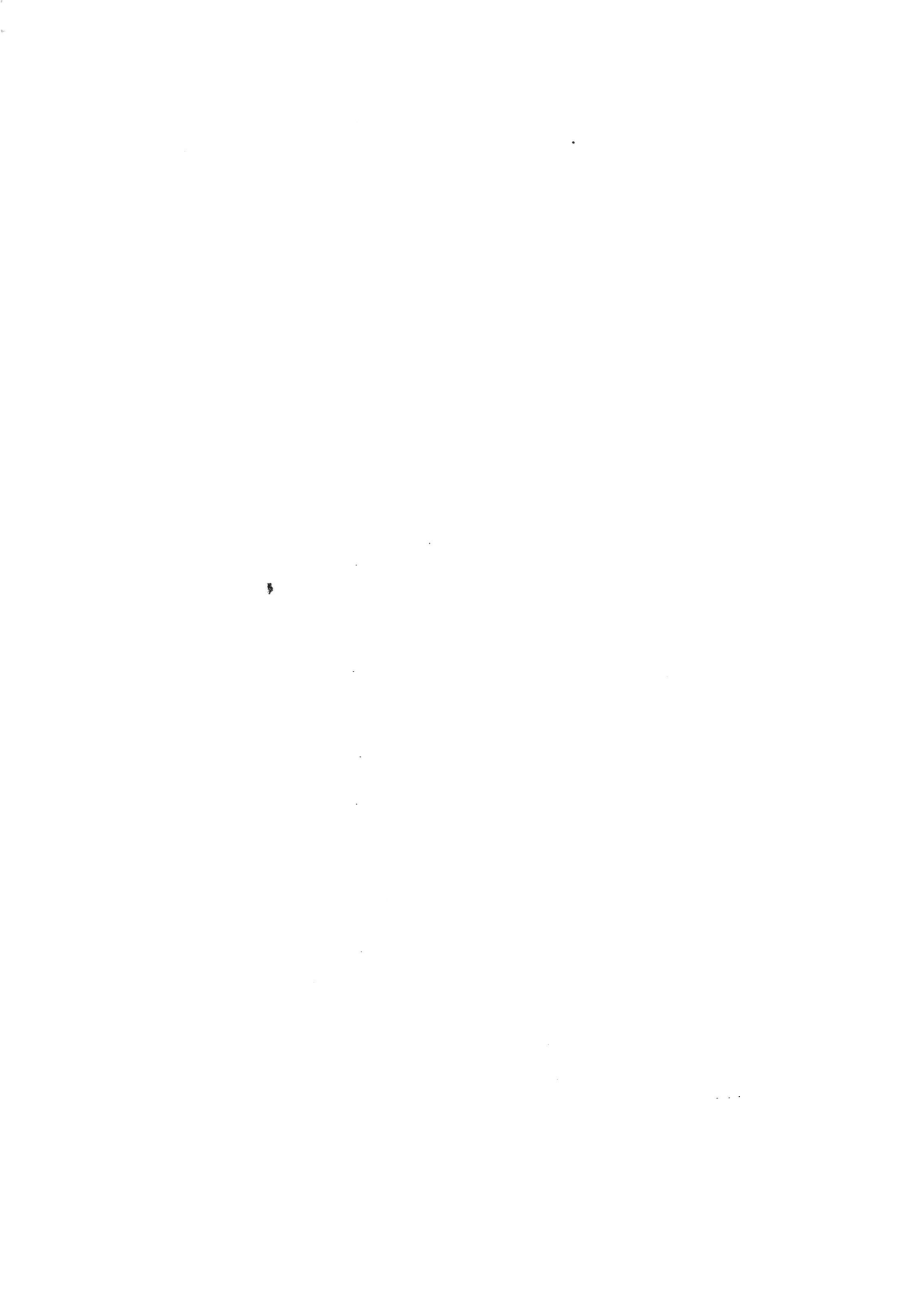
شناسه افزوده: Research Institute for Humanities and Cultural Studies

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۲ ک ۶ ن ۴۰۱/۷ DSR

رده بندی دیویی: ۹۵۵.۰۳۰۷۲۷

شماره کاتالوگ ملی: ۵۲۸۶۱۳۷

برای آزیتا و سورین

فهرست مطالب

دیباچه..... ۱۱

فصل نخست: تدفین در ایران باستان، گورنوشته‌ها

بخش یکم: تدفین در ایران باستان

مقدمه..... ۱۹

۱. مرگ در اندیشه هندی اروپایی..... ۲۱

۱-۱. تدفین در سنت هندی اروپایی..... ۲۱

۲-۱. واژگان مرگ در زبان‌های هندی اروپایی..... ۲۶

۲. انواع تدفین در ایران باستان..... ۲۹

۱-۲. خاک‌سپاری (Inhumation)..... ۲۹

۲-۲. تدفین آرامگاهی / مقبره‌ای (Entombment)..... ۳۰

۳-۲. هواسپاری (Exposure)..... ۳۰

۳. تدفین در دوره ساسانی براساس شواهد باستان‌شناسی..... ۳۳

۱-۳. سنت تدفینی خاک‌سپاری / زیرزمینی..... ۳۳

۲-۳. سنت تدفینی بر روی زمین..... ۳۳

۴. تدفین زردشتی براساس منابع دینی آن..... ۳۵

۵. تدفین در شاهنامه و ویس و رامین..... ۴۳

۱-۵. دوره پیشدادی و کیانی..... ۴۴

۲-۵. دوره ساسانی..... ۵۲

۳-۵. ویس و رامین..... ۵۷

۴-۵. خلاصه تدفین در شاهنامه و ویس و رامین..... ۵۷

۶. واژگان تدفینی در گورنوشته‌ها..... ۵۹

استودان..... ۵۹

دخمه..... ۶۱

اشور یا اسپانور..... ۶۴

تنبریک / تنگو در گورنوشته‌های خوارزمی..... ۶۶

۶۶	گور.....
۶۹	۷. ساختار گورنوشته‌ها.....
۷۲	تاریخ‌نویسی.....
۷۴	تعلق یا مالکیت.....
۷۵	عبارات دعایی در پایان گورنوشته‌ها.....
۷۷	۸. ساخت نسبت خانوادگی.....
۷۷	۱.۸. ساخت نام (کلیات).....
۷۸	۲.۸. ساخت نسبت خانوادگی در فارسی باستان و اوستا.....
۷۸	۳.۸. ساخت نسبت خانوادگی در ایرانی میانه غربی (پهلوی ساسانی و اشکانی).....
۸۰	۴.۸. ساخت‌های نسبت (پدری و فرزندی) در کتیبه‌های خصوصی دوره ساسانی.....
۸۴	۵.۸. ساخت نسبت در کتیبه‌های سغدی سند علیا.....

بخش دوم: گورنوشته‌ها

۸۹	باغ لردی، تخت جمشید.....
۹۳	اقلید.....
۱۰۵	تخت طاووس (استخر).....
۱۱۱	تخت قیصر شوشتر.....
۱۱۳	پهلوی-چینی شی آن.....
۱۱۹	زیرآب حاجی آباد فارس.....
۱۲۱	برج‌های آرامگاهی: رادکان غربی، لاجیم و رسگت.....
۱۲۲	سلسله اسپهبدان / آل باوند.....
۱۲۴	برج رادکان غربی (نکا).....
۱۲۵	برج لاجیم.....
۱۲۶	برج رسگت.....
۱۳۷	پاسارگاد.....
۱۴۱	کازرون و بیشاپور.....
۱۴۱	کازرون ۱ (میدانک).....
۱۴۲	کازرون ۲ (پریشان).....
۱۴۵	کازرون ۳ (مشتان).....
۱۴۶	کازرون ۴ (حسین آباد).....
۱۴۷	کازرون ۵ (گلی بر مزار).....
۱۵۰	کازرون ۶ (بیشاپور یک).....

۱۵۱	کازرون ۷ (بیشاپور دو)
۱۵۲	کازرون ۸ (بیشاپور سه) (نک. کتیبه یادبودی بیشاپور)
۱۵۲	کازرون ۹ (بیشاپور چهار)
۱۵۳	کازرون ۱۰ (بیشاپور پنج)
۱۵۴	کازرون ۱۱ (تل اسپید نورآباد)
۱۵۵	کازرون ۱۲ (بیشاپور شش)
۱۵۵	کازرون ۱۳ (بیشاپور هفت)
۱۵۶	کازرون ۱۴ (نیروگاه سیکل ترکیبی)
۱۵۷	کازرون ۱۵ (بُخنگ)
۱۵۹	کازرون ۱۶ (سنگ زین)
۱۶۱	کازرون ۱۷ (جدول تُرکی)
۱۶۳	نقش رستم
۱۶۳	نقش رستم (۱): امامزاده صخره شاه اسماعیل
۱۶۷	نقش رستم (۲): حاجی آباد استخر
۱۶۸	نقش رستم (۳): دره بره
۱۷۱	فیروزآباد
۱۷۳	سمیرم

فصل دوم: کتیبه‌های یادبودی

۱۷۹	کتیبه‌های پهلوی ساسانی در غار کانهری در هند
۱۹۱	کتیبه یادبودی بیشاپور
۱۹۳	کتیبه‌های تنگ خشک
۱۹۷	کتیبه تنگ کرم
۱۹۹	کتیبه‌های پهلوی ساسانی دربند قفقاز
۲۲۹	کتیبه روی چوب صندل در ژاپن
۲۳۱	کتیبه قلعه بهمن (قلعه سنگی)
۲۳۵	کتیبه‌های مقصودآباد

فصل سوم: کتیبه‌های خصوصی پهلوی ساسانی مسیحیان ایرانی

۲۴۱	کتیبه‌های پهلوی ساسانی مسیحیان ایرانی
۲۴۱	۱. ادبیات مسیحی به فارسی میانه
۲۴۱	۱-۱. زبور به فارسی میانه
۲۴۷	۲. گورنوشته استانبول

۱۰ کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پساساسانی

- ۲۵۱.....۳. کتیبه‌های یادبودی.....
- ۲۵۱.....کتیبه‌های پهلوی ساسانی روی صلیب در جنوب هندوستان.....
- ۲۵۵.....کتیبه پهلوی ساسانی لوح مسی کیلون هند.....
- ۲۶۰.....کتیبه پهلوی ساسانی صلیب هرات.....
- ۲۶۳.....واژه‌نامه.....
- ۳۰۱.....کتاب‌شناسی.....
- ۳۲۷.....نمایه.....

دیباچه

موضوع کتاب حاضر کتیبه‌های مشهور به «کتیبه‌های خصوصی فارسی میانه ساسانی و پساساسانی» است. از عصر ساسانی دو گونه کتیبه موجود است. گونه نخست مشهور به «کتیبه‌های دولتی» یا «سلطنتی» هستند. وجه تمایز این کتیبه‌ها با دوره دوم استفاده از «الفبای کتیبه‌ای منفصل» است. این دسته از کتیبه‌ها یا متعلق به شاهان ساسانی هستند که متقدم‌ترین آن‌ها کتیبه اردشیر اول در نقش رستم است و یا به مقامات درباری تعلق دارد که آخرین آن‌ها کتیبه مهرنرسی است. وجه مشخصه دیگر این کتیبه‌ها در آغاز، سه‌زبان بودن (فارسی میانه ساسانی و پهلوی اشکانی و یونانی) آن‌هاست، شامل کتیبه اردشیر در نقش رستم بر روی شانه اسب (به ترتیب از بالا پهلوی اشکانی در سه سطر، یونانی در چهار سطر و فارسی میانه ساسانی در سه سطر)؛ کتیبه اورمزد در نقش رستم بر روی شانه اسب (به ترتیب از بالا فارسی میانه ساسانی در یک سطر، پهلوی اشکانی در یک سطر، یونانی در یک سطر در زیر تحریر پهلوی اشکانی)؛ کتیبه شاپور اول در نقش رجب (تحریر پهلوی اشکانی و یونانی بر روی شانه اسب شاپور و تحریر فارسی میانه ساسانی روبه‌روی سینه اسب)؛ کتیبه شاپور اول در کعبه زردشت که مفصل‌ترین کتیبه ساسانیان است. سه روایت این کتیبه بر سه ضلع کعبه زردشت نوشته شده است: تحریر فارسی میانه ساسانی با ۳۵ سطر بر دیوار شرقی، تحریر پهلوی اشکانی در ۳۰ سطر در دیوار غربی و تحریر یونانی در ۷۰ سطر در دیوار جنوبی؛ کتیبه سه‌زبان دیگری از شاپور اول در نقش برجسته پیروزی اش بر والرین، در زیر شکم اسب شاهنشاه، آمده که فقط تحریر یونانی آن در ۵ سطر باقی مانده است و دو تحریر دیگر یعنی فارسی میانه ساسانی و پهلوی اشکانی محو شده است. کتیبه سه‌زبان دیگری از این دوره شناخته شده نیست. سه‌زبان بودن این کتیبه‌ها، به ویژه دو تحریر پارتی و یونانی، حامل پیام سیاسی و تبلیغاتی در اثبات و تأیید حاکمیت سیاسی سلسله تازه است. روایت یونانی، به جهت زبان بین‌المللی اکثریت سوریه و شرق امپراتوری روم و برای «جهانی کردن گفتار شاپور به زبان میانجی آن زمان» است و روایت پهلوی اشکانی، برای جامعه پارتی‌زبان ایرانی و فارسی میانه ساسانی که زبان رسمی حکومت بود. این سه روایت قابل مقایسه با سه‌زبانگی کتیبه‌های هخامنشی است. برای نمونه در کتیبه بیستون، روایت عیلامی زبان ادبی و دیوانی بوده و روایت بابلی کوششی در جهت تضمین استمرار سلطه سیاسی هخامنشیان در میان‌رودان و فارسی باستان، که در همین زمان و برای نقش برجسته بیستون اختراع شده بود، زبان رسمی حکومت بود. کتیبه‌های دیگر این دوره یا دوزبان (فارسی میانه ساسانی و پهلوی اشکانی) هستند مثل کتیبه شاپور در حاجی‌آباد و تنگ براق، کتیبه افسای دبیر در بیشاپور و کتیبه نرسی در پایکلی که این چون مربوط به مسائل داخلی شاهنشاهی بود نیازی به افزودن تحریر یونانی نبوده، یا تک‌زبان (فارسی میانه ساسانی) مثل کتیبه ابنون در برم‌دلک که می‌توان آن را قدیمی‌ترین کتیبه خصوصی دوره ساسانی دانست. و نیز کتیبه بهرام اول / نرسی در بیشاپور، چهار کتیبه کرتیر، کتیبه شاپور اول و دوم در تاق‌بستان، کتیبه شاپور سکانشاه و سلوک داور در تخت جمشید، کتیبه شاپور دوم در مشکین‌شهر، کتیبه مهرنرسی که قدیمی‌ترین کتیبه واقعی است و کتیبه‌های تازه یافته‌شده در دره‌گز خراسان مربوط به قرن ۵ میلادی و کتیبه‌های منفرد در شهر دوراوپوس (حدود ۱۶ دیوارنوشته در کنیسه یهودیان و یک سفال‌نوشته و یک پوست‌نوشته) که خط منفصل کتیبه‌ای آن به جهت تمایل به اتصال حروف شبیه به خط الفبای متصل پهلوی یا کتابی به نظر می‌رسد.

دسته دوم، کتیبه‌های اواخر دوره ساسانی و آغاز اسلام در ایران است که به «خط متصل پهلوی یا کتابی» نوشته شده‌اند و مشهور به کتیبه‌های خصوصی هستند. این کتیبه‌های خصوصی متنوع‌اند: یک بخش گورنوشته‌ها هستند که بسیار فراوان‌اند و دسته دیگر کتیبه‌های یادبودی‌اند. تمامی این کتیبه‌های خصوصی جز دو مورد، به خط متصل کتابی یا تحریری نوشته شده‌اند؛ آن دو مورد یکی «دو کتیبه شوشتر» است که به الفبای متصل نوشته شده و احتمالاً باید به دوره ساسانی مربوط باشد و دیگری کتیبه دربند که خط منفصل و متصل در آن با هم آمده و مربوط به عصر خسرو اول است. علاوه بر این منابع کتیبه‌ای در دوره آغازین اسلامی در ایران، برخی کتیبه‌های دیگر مثل سنگ وزنه، نشان‌ها و افسون‌ها نیز به دست آمده است. اهمیت زبان‌شناسی تمامی کتیبه‌های دوره ساسانی و شیوه روایی آن‌ها بحث مهمی است که در جای دیگر باید بدان پرداخت. در این کتاب به حد مقدور در خصوص کتیبه‌های خصوصی پرداخته شده است (برای معرفی جامع کتیبه‌های ساسانی نک. ژینیو، ۸۱۱: ۱۳۷۷-۷۹۹؛ هویسه ۱۳۸۹: ۱۱۵-۱۱۰؛ رضایی باغ‌بیدی ۱۳۹۳ الف: ۲۴۰-۲۰۱).

کتاب پیش رو محصول دو دوره فعالیت پژوهشی در سازمان میراث فرهنگی (بعدها پژوهشگاه میراث فرهنگی) و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است. سالیان اشتغال در سازمان میراث فرهنگی و پژوهشگاه میراث فرهنگی از پربارترین دوران پژوهشی نگارنده بوده است که امیدوارم نصیب همگان شود. الطاف بسیاری در این سازمان و سپس پژوهشگاه شامل حال من شد. نخستین پژوهشی که انجام شد، گورنوشته تل اسپید بود. به قدر این مقدمه و نه چنان که باید و درخور است، از جناب آقای «جلیل گلشن»، معاون پژوهشی وقت سازمان میراث فرهنگی باید یاد کنم که در همه این سال‌ها، از سال ۱۳۷۴ تاکنون، بر من مهربانی‌ها داشتند؛ خاطرات نیکوی آن سال‌ها و مهریت دوستانه و علمی ایشان ابدی است. حجم بسیار پژوهش‌های میدانی و کتاب‌های چاپ‌شده در زمان مدیریت ایشان هرگز در دوره‌های بعدی تکرار نشد. همچنین اینجانب سخت مدیون و مرهون الطاف استاد بزرگوار «ناصر نوروززاده‌چگینی»، مدیر پژوهش‌های باستان‌شناسی سازمان میراث فرهنگی و رئیس پژوهشکده باستان‌شناسی وقت هستم؛ به جهت تخصص ویژه ایشان در دوره اشکانی و ساسانی، چه بسیار نکته‌های باستان‌شناسی و تاریخی از ایشان آموختم. هم ایشان راهنما و مشوق بنده در پژوهش‌های ساسانی و رساله دکتری بودند. سایه استادی و دوستی این حضرت تاکنون بر سر ماست و برایشان آرزوی تندرستی دارم. از جناب استاد «فرامرز نجدسمعی» برای تمامی یاری‌های بسیارشان سپاسگزارم و برای ایشان در این زمانه آرزوی سلامتی دارم. از مدیریت کتابخانه سازمان میراث فرهنگی سرکار خانم مینا تهرانچی به جهت الطاف بسیارشان و جناب آقای مهرداد وحدتی دانشمند و همکاران محترم کتابخانه خانم افسانه داور، سکینه هرناشکی، ستاره اسحاقی و دیگر همکاران نیز شایسته ذکر و تقدیرند. در زمان تأسیس پژوهشگاه میراث فرهنگی و ایجاد پژوهشکده زبان و گویش، از مصاحبت و راهنمایی جناب آقای دکتر «سعید عریان»، رئیس وقت پژوهشکده، و دوست عزیزم «آرمان هارطونیان» بهره بسیار بردم. همچنین آقای مرتضی رضوانفر، برای در اختیار نهادن عکس‌های کتیبه‌های دربند، سپاس بسیار برای اوست.

برای دانشجویان فرهنگ و زبان‌های باستانی ضروری است که با دانش باستان‌شناسی از نزدیک آشنا باشند و از خوشبختی‌های نگارنده، حضور آغازین در پژوهشکده باستان‌شناسی و افتخار دوستی با باستان‌شناسان بود که تأثیر بسزایی در فهم بهتر ایران باستان داشت. به جهت ماموریت‌های بسیار به استان فارس و اصفهان از همکاری و الطاف بسیار دوستان در اداره میراث فرهنگی این دو استان بهره‌مند بودم: دکتر «مصیب امیری»، آقای «رضا نوروزی»، دکتر «علی اسدی»، سرکار خانم «بردبار» و همکاران محترم در تخت جمشید؛ مدیریت میراث فرهنگی کازرون آقای «همت محمدی» و همکاران محترم در موزه بیشاپور. در این سالیان از دو کتابخانه مهم در به انجام رسیدن این کتاب بهره فراوان بردم و بدون وجود آن‌ها اتمام این کار میسر نبود؛ یکی کتابخانه موزه ملی ایران باستان است و الطاف آقای «محمدرضا ریاضی»، سرکار خانم «فریده شیرخدايي» و «اعظم جلولى» و «فرناز عباسی‌فر» و «طیبه ابراهیمی»، و کتابخانه دیگر «کتابخانه هانری کربن» انجمن ایران‌شناسی فرانسه در تهران به ویژه سرکار خانم «خندان حسینی» که جدیدترین منابع را در اختیار نهادند.

که شایسته سپاس بسیارند.

دوره دوم فعالیت پژوهشی، بعد از انتقال به پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به سال ۱۳۹۰ بود؛ زمانی که میراث فرهنگی دچار انشقاق شد و کوچ اجباری به شیراز رخ داد و دیگر امکان فعالیتی نبود، فرصتی ارزشمند برای حضور در پژوهشگاه علوم انسانی فراهم شد. در این راه باید از جناب آقای دکتر «حمیدرضا آیت‌اللهی»، رئیس وقت پژوهشگاه، ارج نهم که به راستی برای نگارنده نمونه عالی از مدیریت یک مؤسسه پژوهشی است که در زمانی اندک پژوهشگاه را به مرتبه بالاتری ارتقاء دادند؛ به سرانجام رسیدن این کتاب فقط و فقط محصول نگاه پژوهشی جدی ایشان است. از معاون پژوهشی وقت، آقای دکتر «شهرام یوسفی فر»، دوست بسیار عزیز که اشراف و دقت در امور پژوهشی و الطافشان شایسته سپاس بسیار است. این انتقال میسر نمی‌شد مگر به لطف پذیرش پژوهشکده زبان‌شناسی به خصوص استاد بزرگوار دکتر «مصطفی عاصی»، رئیس پژوهشکده و استادان بزرگوار بنده، آقای دکتر «محمدتقی راشد‌محصل» و خانم دکتر «مهشید میرفخرایی» به جهت الطاف بسیارشان. الطاف این دو استاد بزرگوار همیشه شامل حال بوده و به ویژه که زحمت خواندن و داوری این کتاب را هم داشتند و مرا از نظرات عالمانه بهره‌مند کردند. استاد گرامی بنده، خانم «دکتر زرشناس» که همیشه و همه‌جا از راهنمایی و کمک‌های ایشان بهره بسیار برده‌ام، سپاس بسیار دارم. از آقای دکتر «کارلو چرتی» عزیز که زحمت داوری و خواندن این کتاب را برعهده گرفتند و نکات مهمی را یادآوری کردند، بسیار سپاسگزارم. از دوستان دیرین آقایان دکتر «حمیدرضا دلوند» و دکتر «عسکر بهرامی» و دکتر «مجتبی تبریزیا» به جهت یاری‌ها سپاس بسیار دارم. از استاد گرامی دکتر «عبدالرسول خیراندیش»، استاد تاریخ بنده، که همیشه از تفسیرهای تاریخی‌شان بهره بسیار برده‌ام و نیز استاد «عمادالدین شیخ‌الحکامی» که سهم زیادی در پیدایی و معرفی گورنوشته‌های کازرون داشتند، سپاس ویژه دارم. از جناب آقای دکتر قبادی، رئیس محترم پژوهشگاه، به سبب محبت و اخلاق علمی‌شان و کمک در به‌انجام رسیدن پژوهش حاضر و از دوست گرامی بنده، آقای دکتر ربانی‌زاده به سبب محبت‌شان سپاس افزون دارم. از آقای ناصر زعفرانچی، مدیر انتشارات پژوهشگاه برای حمایت از این کتاب و آقای مهدی سلطانی که آماده‌سازی نهایی دشوار این کتاب را انجام داده‌اند سپاس بسیار دارم.

از زمان آغاز آشنایی با دانش ایران باستان و به خصوص شناخت کتیبه‌های ایران باستان، دانشمندان بسیاری تحقیق و زحمت کشیده‌اند؛ به خصوص متقدمین که با وسایل اندک و دشواری‌های بسیار این دانش را به پیش بردند. سیاحانی مانند ژان شاردن، تاورنیه، کارستن نیبور و دیگران که از کتیبه‌ها استنساخ کردند و محققان پژوهشگری چون «گروتفند (کاشف خط فارسی باستان)، راولینسون (انجام قرائت نهایی کتیبه سه‌زبانۀ بیستون)، سیلوستر دوساسی، وست، ایشپرینگلینگ، هنینگ، گروپ، فرای، ژینیو، دومناش، ماریک، یک، شروو، هویسه، چرتی، دوبلوا، شاکد، دیتر وبر»، و محققان ایرانی خانم دکتر «بدرالزمان قریب»، دکتر «علی حصوری»، مرحوم دکتر «احمد تقضلی»، خانم دکتر «ژاله آموزگار» و تلاش بسیار باستان‌شناسان ایرانی که به کوشش آن‌ها این مواد یافت شده‌اند.

دوستان بسیاری در انجام این کار یاری رسانند به خصوص دکتر «جبرئیل نوکنده»، مدیر محترم موزه ملی ایران، دکتر «محمدباقر وثوقی»، خانم دکتر «سمرا آذرنوش» برای راهنمایی و کمک‌هایشان، و دوستان و دانشجویان جوان‌تر که منابع الکترونیکی بسیاری، که بدون پیشرفت‌های تازه میسر نبود، در اختیار نهادند: دکتر «دن شفیلد»، دکتر «ابهی کمار سینگ»، دکتر «یاسر ملک‌زاده»، دکتر «کیومرث علی‌زاده»، «شاهین آریامنش»، «آرش عابدینی عراقی»، «حامد کاظم‌زاده»، «خشایار گودرزی»، «پارسا دانشمند»، «شروین گودرزی»، دکتر «شروین فریدنژاد»، «سهیل دلشاد»، دکتر «حمید پیغمبری»، خانم دکتر «ناهد غنی»، «حمیدرضا سروری»، «پوریا علیم‌رادی»، «بزدان صفایی»، «سجاد امیری»، «ابراهیم فارسی» و دوستان دیگر. از دانشجوی کوشا، خوب و توانمند ایران‌شناسی، سرکار خانم «یاسمن نباتی مظلومی» که کتاب را چندین بار ویراستاری و غلط‌گیری کردند و از خانم دکتر «فریبا ناصری کوهبنانی» برای تهیه و کمک در واژه‌نامه و نیز دانشجوی بسیار توانا «مزدک توکلیان» سپاس بسیار دارم. بدیهی است که مسئولیت نهایی و اشتباهات و کمبودهای آن بر عهده بنده است. تشکر ویژه و

خالصانه‌ای دارم از سروران بزرگوارم جناب آقای «اصغر افراشی» و سرکار خانم «شیرین لارودی» که در همه این سال‌ها حامی و مشوق بودند و فداکارانه خانواده را پشتیبانی کردند آرزوی سلامتی و شادی دارم و سرانجام و در همه حال سپاسگزار پدر و مادر خویشم که حضورشان قوت راه است و سایه همه این بزرگواران مستدام باد.

مجموعه کتیبه‌های خصوصی بررسی شده در کتاب حاضر متن حدود ۱۲۲ کتیبه است. شیوه بررسی هر کتیبه مشتمل است بر معرفی مختصر کتیبه، چگونگی پیدایی آن و سابقه پژوهش؛ سپس حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه فارسی آورده شده است. متناسب با هر کتیبه تعلیقات زبانی و تاریخی داده شده است. شیوه تقسیم‌بندی کتیبه‌های خصوصی نیز به ترتیب فصل‌ها «سنت تدفین در ایران باستان و گورنوشته‌ها» و «کتیبه‌های یادبودی» و «کتیبه‌های خصوصی پهلوی ساسانی مسیحیان ایرانی» است. در جلد دوم تصویرها آمده است. در جلوی عنوان هر کتیبه شماره صفحه‌های تصویرها آمده است.

سیروس نصراله‌زاده

۵ خرداد ۱۳۹۸